

'lollen' van vrouwen onderling in de context van het grote vrouwenoverschot en de kommervolle omstandigheden binnen de armoedecultuur van de Jordaan. Haar eigen voorzichtige verklaring voor de plotselinge vervolgingen neigt naar veranderingen in de buurtdynamiek, aangezien het 'lollen' zelf aantoonbaar al veel langer voorkwam. Dit lijkt mij een verlegenheidsoplossing. Want Everard stelt ook vast dat de vervolgingen juist in mei 1797 een hoogtepunt bereikten en daardoor samenvielen met een periode van grote sociaal-politieke onrust in de stad. Een verbinding tussen een en ander durft zij, bij gebrek aan expliciet bronnenmateriaal, echter niet te leggen. Het is de vraag of Everard hier niet te veel verwacht van haar bronnen, in de zin van rechtstreekse antwoorden op de door haar geformuleerde problemen. Het is misschien heel wel mogelijk een samenhang aan te geven tussen verschillende verschijnselen die nu onverbonden blijven: de leefomstandigheden in de Jordaan, de door de Bataafse Omwenteling gewekte verwachtingen (politiek en anderszins) en de grote spanningen waartoe die — juist in Amsterdam — aanleiding gaven, eigenrichting door de buurt en het vervolgingsbeleid van de overheid.

Everard heeft een mooi boek geschreven, wikkend en wegend, fraai van stijl en met veel gevoel voor detail. Met *thick description* als methode en een eigenzinnig, nu en dan precies woordgebruik weet ze op heel suggestieve wijze een andere wereld op te roepen. Soms lijken haar vrouwenwerelden — want het is er meer dan één — echter haast eilanden in het grotere geheel van de laat-achttiende-eeuwse samenleving, waar de besproken vrouwen — om het even of het nu Betje Wolff, Belle van Zuylen of de Amsterdamsse lollepotten betreft — toch middenin stonden. Het zou ongetwijfeld lonend zijn geweest meer naar samenhang te zoeken met de evoluerende Nederlandse Verlichting en de politisering daarvan in de Patriottentijd en de eerste Bataafse revolutiejaren. Misschien had Everard ook meer afstand moeten nemen van haar seksegerichte vertrekpunt en haar aandacht moeten richten op het — in de context van de burgermaatschappij waarvan Wolff en Deken zulke exemplarische vertegenwoordigers waren — ontstaan van gescheiden sferen voor man en vrouw, met alle complicaties die dit juist in de revolutietijd toen de samenleving opnieuw ingericht moest worden, met zich meebracht.

N. C. F. van Sas

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

E. J. Fischer, J. L. J. M. van Gerwen, G. Reudink, *Stap voor stap. Een proeve van macroselectie inzake Nederlandse bedrijfsarchieven* (Amsterdam: NEHA, Zeist, Stichting projectbureau industrieel erfgoed, 1994, 222 blz., f29,50, ISBN 90 71617 86 6).

Zoals vaak illustreert ook in dit geval de ondertitel de opzet die de auteurs van dit nuttige en goed doordachte boek voor ogen stond: de voorstelling van een methode (lijkt me een gelukkiger taalgebruik dan het veel gehanteerde 'model') van macro-selectie voor het bedrijfsarchief in Nederland. Misschien had er voor de duidelijkheid aan moeten worden toegevoegd dat de publicatie beperkt blijft tot de negentiende en twintigste eeuw en in de praktische toepassing alleen de katoenindustrie in Overijssel bespreekt. Als hoofdtitel verwijst 'stap voor stap' naar een didactische bekommernis om langs lijnen van geleidelijkheid te werk te gaan. De studie bestaat uit vier delen: de theoretische voorstelling van de methode, de concrete toepassing, een samenvatting van beide en een reeks bijlagen die in feite de databank van deel 2 vormen.

Macro-selectie van het bedrijfsarchief betekent de selectie met het oog op bewaring of vernietiging van het archief van bedrijven in de hoop dat de geselecteerde bestanden een evenwichtige en representatieve steekproef vertegenwoordigen van de toestand en ontwikkeling

binnen het lokale, provinciale en nationale bedrijfsleven. De term wordt vaak gebruikt in tegenstelling tot micro-selectie die zich volledig afspeelt binnen een reeds geselecteerd bedrijfsarchief en dan tracht uit te maken welke archiefstukken kunnen worden vernietigd en welke moeten worden bewaard. Een drastische selectie mag dan al een gruwel zijn in de ogen van de bedrijfshistoricus, het is evenzeer een noodzaak. Enkele jaren geleden waren in Nederland reeds 4.800 bedrijfsarchieven (exclusief de assurantiewereld) geregistreerd. Dat aantal is slechts het spreekwoordelijk topje van de ijsberg die hier staat voor 7 tot 900.000 ondernemingen. Om deze *stock* en het al even indrukwekkende accres de baas te kunnen, moeten er keuzes worden gemaakt, moet er worden geselecteerd. Daartoe dienen zich twee technieken aan die ik zou durven omschrijven als het natte vingerwerk en het beroep doen op het gezond verstand. Het 'natte vingerwerk' is een ietwat oneerbiedige benaming voor wat in een indrukwekkende verschijning als de statistiek schuilgaat achter geleerde begrippen als *random sampling* en *quota sampling*. De auteurs hebben, en gelukkig maar, gekozen voor het gezonde verstand. Hun optie heeft vorm gekregen in een '8-stappenmodel' dat tevens naar de hoofdtitel van het boek verwijst. Samengevat komt deze methode erop neer dat op basis van werkgelegenheidscijfers het belang wordt vastgesteld van een bedrijfstak binnen de economie en dat vervolgens aan de hand van kwalitatieve en kwantitatieve criteria een aantal voorwaarden worden geformuleerd waaraan de te bewaren bedrijfsarchieven binnen deze tak moeten voldoen. Deze voorwaarden hebben onder meer betrekking op bedrijfsgrootte en -vorm, vestigingsplaats, afzetmarkt, aard van de productie, enz. Eenmaal de selectie uitgevoerd, moet een 'micro-toetsing' of interne controle uitmaken of de diverse kenmerken van elk bedrijf in de geselecteerde stukken evenredig vertegenwoordigd zijn. Daarbij viel het mij op dat aan de gedeponeerde archieven (punt 6 van het archiefschema op bladzijde 17) stilzwijgend wordt voorbijgegaan; op bladzijde 50 wordt over het archief van overgenomen bedrijven, dochterbedrijven, enz. evenmin gerept. Ik geloof niet dat iemand bezwaar zal aantekenen tegen deze heldere en logische methode. Die heeft evenwel het nadeel van zeer arbeidsintensief te zijn (ik deel persoonlijk niet het optimisme van de auteurs op bladzijde 36). Wanneer men bedenkt dat 200 bladzijden nodig waren om de methode uit te werken voor de katoenindustrie in Overijssel (één industriegroep in één regio, bovendien gul bedeed in de historiografie), dat er naast deze groep snel tien andere groepen binnen de klasse textiel kunnen worden aangewezen en dat er minstens 20 gelijksoortige klassen zijn binnen de ene tak van de nijverheid (naast landbouw, energie, visserij, handel ...), dan begrijpt men de gigantische taak die de arme bedrijfsarchivaris wacht.

Tijdens de lectuur kon ik mij niet van de indruk ontdoen dat de publicatie te lang en bijwijlen ook te langdradig en ietwat schools is: deel 3 is mijns inziens overbodig en de meeste bijlagen van deel 4 zullen eerder de textielhistoricus dan de archivaris interesseren. Ware het niet interessanter geweest deze ruimte te vullen met een bibliografie van uitgegeven tijdreeksen voor andere industrietakken en -klassen? Dat zou pas echt een dienst betekenen voor het werk van de archivaris en zeker geen overbodige luxe zijn want inzicht in 'de specifieke geschiedenis van de afzonderlijke bedrijfstakken of-klassen' (35) is een constituerend deel van de stappenmethode. De stap voor stap-schrijfstijl en enkele herhalingen (bijvoorbeeld 22 en 31) beletten niet dat vitale informatie soms wordt weggemoffeld. Zo moet de lezer in een voetnoot vernemen dat het bedrijfsarchief vóór 1860 best integraal worde bewaard (27, noot 28). Ook de beknoptheid waarmee de toepassing van stappen 4 en 5 in schema's 3 en 4 wordt af gehaspeld, contrasteert met de algemene teneur van het boek.

Ik aarzel niet om mijn Belgische collega's de lectuur van 'stap voor stap' (eventueel enkel van de bladzijden 31 -36, samengevat in *Nederlands Archievenblad*, HC (1994) i) warm aan te bevelen. Er zijn immers nogal wat overeenkomsten tussen de Nederlandse en Belgische situaties. Om er slechts twee te noemen: ook in België ontbreekt een wettelijk kader voor de bewa-

ring van het bedrijfsarchief en zijn de bewaarde archieven sectorieel en subsectorieel erg onevenwichtig samengesteld. Wie in België de studie ter hand neemt, moet weten dat de meeste statistische publicaties niet zozeer de trits 'industrietak ('branche')-klasse-groep' hanteren, maar wel 'sector-subsector-groepering'. Ook de nomenclatuur van de economische activiteiten verschilt. In het boek wordt gebruik gemaakt van de Standaard bedrijfsindeling van het CBS, in de meeste rapporten van het NIS is de code van de Europese Gemeenschap van toepassing.

Erik Aerts

E. M. Wiskerke, *De waardering voor de zeventiende-eeuwse literatuur tussen 1780 en 1813* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1995; Hilversum: Verloren, 1995, 378 blz., f69,-, ISBN 90 6550 514 8).

Neerlandici zijn niet zo geneigd zich met de geschiedenis van de beoefening van hun vak of de theorievorming daarvan bezig te houden. En als zij er belangstelling voor tonen dan gaat het er dikwijls om de voorgeschiedenis van het vak als 'wetenschappelijk bedrijf' te onderzoeken. Met andere woorden er wordt naar het verleden gekeken om de tegenwoordige stand van zaken nader te doorgronden. Daarom is het des te verheugender dat een vakgenoot de reputatie van de zeventiende-eeuwse literatuur aan het einde van de achttiende eeuw heeft willen bestuderen. In deze belangrijke omslagperiode van de Nederlandse geschiedenis veranderde namelijk ook de kijk op deze voorgangers van uiterst kritisch in waarderend. Waarom gebeurde dat en welke factoren speelden daarbij een rol? Wiskerke is erin geslaagd ons daar een veelomvattend beeld van te geven door in verhandelingen over de zeventiende-eeuwse literatuur, uitgaven daarvan en literatuurhistorische werken (maar onder uitsluiting van historisch literaire producten) dit proces tussen 1780 en 1813 na te gaan. Maar hij heeft, zoals we nog zullen zien, merkwaardig genoeg één laatste stap ter verklaring niet helemaal gezet.

Aan het begin van de achttiende eeuw speelde bij discussie over voorgangers de kwestie in hoeverre zij een voorbeeldfunctie konden vervullen voor de eigen literaire praktijk. De zogenaamde Vondelianen meenden dat Vondel in de navolging van de klassieke oudheid een te imiteren hoogtepunt aan universele regels had bereikt. Daarentegen dachten de leden van het gezelschap *NU volentibus arduum* dat de rede regels voor goede poëzie bepaalde en aangezien er vooruitgang in deze regels bestond zouden de oude dichters nooit perfectie hebben kunnen bereiken. De uitslag van de poëtenoorlog bekleemtoonde dit standpunt nog eens als het juiste. Na 1750 werd deze opvatting, onder de indruk van het in de Republiek steeds sterker wordende gevoel van verval door auteurs in het tijdschrift *Tael- en letterkundige bydragen* verworpen. Zij richtten zich eerder op het talent van de dichter. Zo kon men enigszins onder wat Wiskerke noemt het juk van het vooruitgangdenken uitkomen. Gevoel en verbeeldingskracht speelden nu een belangrijker rol die vast te stellen was aan de hand van het concept smaak. Toch was de gedachte dat de menselijke natuur door de eeuwen heen onveranderlijk was te sterk dan dat men de daaruit afgeleide algemene en objectieve standpunten, ook wat de smaak betrof, zonder meer verliet. Het ging dus nog om louter poëtische opvattingen terwijl tegelijkertijd de patriotten toch al hunkerend naar het grote morele voorbeeld van de zeventiende eeuw begonnen te kijken. Het gevolg was dat de auteurs van die eeuw wel als vertolkers van het nationaal (het woord is wat prematuur door Wiskerke gebruikt) karakter werden beschouwd, maar volgens de bovengenoemde regels nog niet gewaardeerd werden als voorbeeld voor eigen dichterlijke praktijk. De auteur laat vervolgens zien hoe dit poëtische uitgangspunt nu langzaam maar zeker verlaten werd. Iemand als Jeronimo de Bosch zocht in 1785 naar andere